

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG 3019/2017. (II. 17.) AB HATÁROZATA

alkotmányos követelmény megállapításáról és bírói kezdeményezés elutasításáról

Az Alkotmánybíróság teljes ülése jogszabály alaptörvény-ellenességének megállapítására irányuló bírói kezdeményezések tárgyában – *dr. Pokol Béla* és *dr. Stumpf István* alkotmánybírók különvéleményével – meghozta a következő

h a t á r o z a t o t:

1. Az Alkotmánybíróság a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámolás módszertanának különös szabályairól szóló 54/2014. (XII. 10.) MNB rendelet 6. § (2) bekezdésének alkalmazásával összefüggésben az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből, T) cikk (3) bekezdéséből és 41. cikk (5) bekezdéséből származó alkotmányos követelményként állapítja meg, hogy e rendelkezés kizárólag a fogyasztói követelés összegének a pénzügyi elszámolási folyamat során történő meghatározására vonatkozik. A rendelkezés nem érinti azonban a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény hatálya alá tartozó fogyasztói kölcsönszerződések felmondása jogszerűségének a megítélését.

2. Az Alkotmánybíróság a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámolás módszertanának különös szabályairól szóló 54/2014. (XII. 10.) MNB rendelet 6. § (2) bekezdése alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványokat elutasítja.

I n d o k o l á s

I.

- [1] 1. A Szegedi Járásbíróság két bírója az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 25. § (1) bekezdése alapján – a 7.P.22.404/2015. és az 5.P.22.269/2015. számú perek felfüggesztése mellett – egyedi normakontroll eljárást kezdeményeztek a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámolás módszertanának különös szabályairól szóló 54/2014. (XII. 10.) MNB rendelet (a továbbiakban: MNB rendelet) 6. § (2) bekezdésével összefüggésben.
- [2] Az indítványozók mindenekelőtt kifejtették, hogy a jogalkotó első lépcsőben a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényt (a továbbiakban: DH1-törvény) fogadta el, amely az ún. árfolyamrész, illetve az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó szerződéses kikötések semmisségével összefüggő szabályokat tartalmazott. Ezt követően került sor második lépcsőben a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (a továbbiakban: DH2-törvény) elfogadására, amelynek fő célja a DH1-törvény alapján érvénytelen szerződéses kikötések miatt a fogyasztók javára mutató túlfizetések [DH2-törvény 3. § (1) bekezdés és 4. § (1) bekezdés] elszámolása volt. Ennek során a fogyasztó követelését úgy kell kiszámítani, mintha

a túlfizetéseket a túlfizetés időpontjában előtörlesztésként teljesítették volna. Az MNB-rendelet támadott 6. § (2) bekezdése értelmében azon elszámolási időszakban, amelyben az eredeti fogyasztói kölcsönszerződés alapján a fogyasztó késedelembe esett, az átszámított fogyasztói kölcsönt is késedelmesnek kell tekinteni, függetlenül az esetleges túlfizetéstől.

- [3] A bírói kezdeményezésekre okot adó mindkét ügyben az a helyzet állt elő, hogy az elszámolás során kiszámított – tehát tisztességtelenül (semmis szerződési feltétel alapján) felszámított – összeg magasabbnak bizonyult, mint az érintett szerződések felmondása időpontjában hátralékként (a felmondásra okot adó késedelmes tartozásként) megjelölt összeg. Mindkét ügyben azonnali hatályú felmondásra került sor a hátralék miatt, és a hitelező a teljes tartozást követeli késedelmi kamatokkal és perköltséggel együtt. Az adósok szerint viszont az elszámolás eredményeképpen a felmondási ok megdőlt, hiszen kiderült, hogy a felmondás időpontjában nem is voltak késedelemben.
- [4] Ebből kiindulva az indítványozó bírók a támadott rendelkezéssel összefüggésben – az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének, a T) cikk (3) bekezdésének és a 41. cikk (5) bekezdésének a sérelmét állítva – az alábbi három kifogást fogalmazták meg.
- [5] a) Az indítványozók egyrészt arra hivatkoznak, hogy az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése magasabb szintű jogszabállyal, a DH2-törvény 4. § (1) bekezdésével ellentétes.
- [6] A DH2-törvény azt a célt szolgálja – érvelnek az indítványozó bírók a törvény indokolását idézve –, hogy a fogyasztó olyan helyzetbe kerüljön, mintha a tisztességtelenül felszámított összegek felszámítása egyáltalán nem történt volna meg. Ez azt jelenti, hogy az elszámolás eredményeképpen – ha az elszámolás során megállapított túlfizetés meghaladja a felmondásra okot adó késedelmes tartozást – akár a felmondási ok is megdőlhét utólag. Az indítványozók rámutatnak azonban, hogy az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése ezt – tehát a „tisztességtelenül felszámított összegeknek a felmondás időpontjára visszavetített figyelembe vételét” – kizárja, hiszen a rendelet az esetleges túlfizetéstől függetlenül az átszámított hiteltörténetben is késedelmesnek rendeli tekinteni az eredeti hiteltörténet szerint késedelmes teljesítést. Mindez az indítványozók szerint a DH2-törvényből nem következik, sőt azzal kifejezetten ellentétes.
- [7] b) Az indítványozók másrészt azzal érvelnek, hogy az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése túlterjeszkedik a DH2-törvény 46. § a) és b) pontjába foglalt rendeletalkotási felhatalmazáson. A Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban: MNB) elnöke ugyanis kizárólag az elszámolás módszertanának részletes szabályai és annak képletei, valamint a fogyasztói követelésből levonható kedvezmények elszámolásának szabályai, módja és annak képletei meghatározására kapott felhatalmazást, a támadott rendelkezés pedig – a késedelem jogkövetkezményének szabályozásával – nem e körbe tartozó szabályt állapít meg.
- [8] c) Harmadrészt az indítványozók arra hivatkoznak, hogy az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése a kölcsönszerződés felmondására vonatkozó általános polgári jogi szabályokkal is ellentétes. Az egyik bíró e körben a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:387. § (1) bekezdés g) pontjára („A hitelező felmondhatja a kölcsönszerződést, ha [...] az adós a kölcsönszerződés alapján fennálló fizetési kötelezettsége teljesítésével késedelembe esik, és mulasztását felszólításra sem pótolja.”), a másik indítványozó bíró pedig a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 525. § (1) bekezdés e) pontjára („A hitelező azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönt, ha [...] az adós más súlyos szerződésszegést követett el.”) hivatkozik. Rámutatnak, hogy „az elszámolásból adódóan ténylegesen az adósnak a felmondás időpontjában nem állt fenn tartozása, ugyanakkor az MNB-rendelet az elszámolástól függetlenül a késedelem jogkövetkezményét fűzi az adott időszakhoz.” Amennyiben egy szerződéses rendelkezés semmis, az a megkötés időpontjától érvénytelen. Az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése viszont ezzel ellentétes eredményre vezet: ha az átszámított fogyasztói kölcsönt a túlfizetéstől függetlenül mindenképpen késedelmesnek kell tekinteni azon elszámolási időszakban, amelyben az eredeti fogyasztói kölcsönszerződés alapján a fogyasztó késedelembe esett, ez azt jelenti, hogy a jogalkotó továbbra is figyelembe veszi a semmis rendelkezéseket.
- [9] 2. A bírói kezdeményezéseket tárgyuk azonosságára tekintettel az Alkotmánybíróság az Abtv. 58. § (2) bekezdése alapján egyesítette, és egy eljárásban bírálta el.
- [10] 3. Az Alkotmánybíróság eljárása során beszerezte a Magyar Nemzeti Bank és a DH2-törvény javaslatát a kormány nevében benyújtó igazságügyi miniszter véleményét.

II.

[11] 1. Az Alaptörvény érintett rendelkezései:

„B) cikk (1) Magyarország független, demokratikus jogállam.”

„T) cikk (3) Jogszabály nem lehet ellentétes az Alaptörvénnyel.”

„41. cikk (5) A Magyar Nemzeti Bank elnöke törvényben kapott felhatalmazás alapján, sarkalatos törvényben meghatározott feladatkörében rendeletet ad ki, amely törvénnyel nem lehet ellentétes. A Magyar Nemzeti Bank elnökét rendelet kiadásában az általa rendeletben kijelölt alelnök helyettesítheti.”

[12] 2. A DH2-törvény érintett rendelkezései:

„4. § (1) A 2014. évi XXXVIII. törvény 4. § (2) bekezdése szerinti semmis kikötés alkalmazása esetén a semmis kikötés alapján teljesített és a kamat-, kamatfelár- (a továbbiakban együtt: kamat), költség-, díjmelés figyelmen kívül hagyásával kiszámított törlesztőrészek közötti különbözet összegét az egyoldalú szerződésmódosításból származó túlfizetesként kell elszámolni a fogyasztó javára.”

„46. § Felhatalmazást kap a Magyar Nemzeti Bank elnöke – az MNB törvény 4. § (7) bekezdésében rögzített, a Magyar Nemzeti Bank makroprudenciális, így különösen a rendszerszintű kockázatok megelőzésével kapcsolatos és a 4. § (9) bekezdésének a) és d) pontjában meghatározott feladatkörében –, hogy rendeletben határozza meg

a) az elszámolás módszertanának részletes szabályait és annak képleteit,

b) a fogyasztói követelésből levonható kedvezmények elszámolásának szabályait, módját és annak képleteit,”

[13] 3. A Ptk. érintett rendelkezése:

„6:387. § [A kölcsönszerződés felmondása]

(1) A hitelező felmondhatja a kölcsönszerződést, ha

[...]

g) az adós a kölcsönszerződés alapján fennálló fizetési kötelezettsége teljesítésével késedelembe esik, és mulasztását felszólításra sem pótolja.”

[14] 4. A régi Ptk. érintett rendelkezése:

„525. § (1) A hitelező azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönt, ha

[...]

e) az adós más súlyos szerződésszegést követett el.”

[15] 5. Az MNB-rendelet támadott rendelkezése:

„6. § (2) Azon elszámolási időszakban, amelyben az eredeti fogyasztói kölcsönszerződés alapján a fogyasztó késedelembe esett, az átszámított fogyasztói kölcsönt is késedelmesnek kell tekinteni, függetlenül az esetleges túlfizetéstől.”

III.

[16] A bírói kezdeményezések nem megalapozottak.

[17] 1. Az Alkotmánybíróság mindenekelőtt azt vizsgálta meg, hogy az indítványok megfelelnek-e az Abtv.-ben írt formai és tartalmi feltételeknek.

- [18] 1.1. Megállapítható volt, hogy az indítványok a határozottság Abtv. 52. § (1b) bekezdésében alább felsorolt követelményeinek eleget tesznek: *a)* tartalmazza azt a törvényi rendelkezést, amely megállapítja az Alkotmánybíróság hatáskörét az indítvány elbírálására, továbbá azt, amely az indítványozók indítványozói jogosultságát megalapozza [Abtv. 25. § (1) bekezdés]; *b)* az eljárás megindításának indokait (alaptörvény-ellenesnek tartott jogszabályi rendelkezés folyamatban lévő egyedi ügy elbírálása során történő alkalmazása); *c)* az Alkotmánybíróság által vizsgálendő jogszabályi rendelkezést [MNB-rendelet 6. § (2) bekezdés]; *d)* az Alaptörvény sérülni vélt rendelkezéseit; *e)* indokolást arra nézve, hogy a sérelmezett rendelkezés miért ellentétes az Alaptörvény megjelölt rendelkezéseivel, valamint *f)* kifejezett kérelmet arra, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg a megjelölt jogszabályi előírás alaptörvény-ellenességét és semmisítse meg azt, valamint mondjon ki alkalmazási tilalmat. {vö. 3058/2015. (III. 31.) AB végzés, Indokolás [8]–[24]; 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indokolás [26]–[28]; 3046/2016. (III. 22.) AB határozat, Indokolás [8]–[13]}.
- [19] 1.2. A bírók minden esetben a saját eljárásuk felfüggesztése mellett fordultak az Alkotmánybírósághoz, tehát az indítványok az Abtv. 25. §-ában írt – a felfüggesztés követelményére vonatkozó – feltételnek eleget tesznek.
- [20] Az Abtv. 25. §-a értelmében a bíró az előtte fekvő egyedi ügyben alkalmazandó jogszabályt (jogszabályi rendelkezést) támadhatja meg az Alkotmánybíróság előtt. Az Alkotmánybíróság jelen ügyben is emlékeztet arra, hogy az „alkalmazandó jog megállapítása a rendes bíróság – a konkrét perben eljáró bíró – hatásköre, az Alkotmánybíróság általában tartózkodik attól, hogy e mérlegelésbe beavatkozzon. A bíró feladata és hatásköre ugyanis eldönteni, hogy mely jogszabályok és konkrét jogszabályi rendelkezések alapján, illetve alkalmazásával dönt a benyújtott kereset (előterjesztett vád) tárgyában. Ugyanakkor az Alkotmánybíróságnak alkotmányos funkciójával összefüggésben az Alaptörvényből és az Abtv.-ből fakadó kötelessége, hogy a bírói kezdeményezés törvényi feltételeinek a fennállását megvizsgálja, s azok nyilvánvaló hiánya esetében a kezdeményezést visszautasítsa [...] {3193/2014. (VII. 15.) AB végzés, Indokolás [6]}. Ugyanígy foglalt állást 6/2014. (II. 26.) AB határozat is, amely szerint „[b]írói kezdeményezésnél az Alkotmánybíróság nem foglal állást arról, hogy az indítványra okot adó ügyben az addig feltárt történeti tényállás megvalósíthatja-e azt a törvényi tényállást, amelynek alkalmazását a bíró lehetségesnek, és alaptörvény-ellenesnek vagy nemzetközi szerződésbe ütközőnek lát. Az alkalmazandó jogot a bíróságnak kell megjelölnie, ezt az Alkotmánybíróság nem vizsgálhatja felül, kivéve, ha nyilvánvaló, hogy a megjelölt jogszabályt az indítványra okot adó esetben biztosan nem kell alkalmazni.” (Indokolás [14])
- [21] Az Alkotmánybíróság tehát csak kivételes esetben mérlegeli felül a kezdeményező bíró álláspontját az alkalmazandóság tekintetében [lásd 3240/2015. (XII. 8.) AB végzés, 3117/2015. (VII. 2.) AB végzés, 3242/2014. (IX. 22.) AB végzés, 3169/2014. (VI. 3.) AB végzés, 3112/2014. (IV. 17.) AB végzés, 3111/2014. (IV. 17.) AB végzés, 33/2013. (XI. 22.) AB határozat].
- [22] A kérdés jelen ügyben sajátos módon vetődött fel a következők miatt.
- [23] A bírói kezdeményezések szerint az MNB-rendelet támadott előírása azért alaptörvény-ellenes, mert túllépve az elszámolás részletszabályainak meghatározására vonatkozó felhatalmazáson [DH2-törvény 46. § a) és b) pont], tulajdonképpen az érintett fogyasztói kölcsönszerződések felmondása jogszerűségének megítélésére vonatkozó szempontot szabályoz. Tehát az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése éppen a törvényi felhatalmazáson való túltérjeszkedés miatt válik alkalmazandó normává a folyamatban lévő eljárásokban. A szabályozásra továbbá az indítványozók szerint tartalmilag is a DH2-törvény 4. § (1) bekezdésével és a Ptk. 6:387. § (1) bekezdés g) pont] ellentétes módon került sor.
- [24] A kezdeményező bírók tehát kifejezetten állították, hogy a támadott normát alkalmazniuk kellene, indítványukban kitértek a megsemmisíteni kért norma és a folyamatban lévő bírósági eljárások konkrét kapcsolatára is, arra, hogy a norma alkalmazása milyen következménnyel járna a perekben.
- [25] Az alkalmazandó jogot a kezdeményező bíró jelöli ki, ennek a mérlegelésnek a felülbírálatára az Alkotmánybíróságnak – a fentebb kifejtettek értelmében – csak akkor van mód, ha megállapítható, hogy a támadott jogszabályi rendelkezést a bírónak nyilvánvalóan nem kellene alkalmaznia. Jelen ügy erre nem ad lehetőséget, az a kérdés, hogy az MNB elnöke túltérjeszkedett-e a kapott felhatalmazáson, érdemi vizsgálatot kívánó kérdés. Tekintettel arra, hogy a bírói kezdeményezés feltételének (a támadott norma alkalmazandóságának a követelménye) nyilvánvaló hiánya vizsgálat nélkül egyértelműen és minden kétséget kizáróan nem állapítható meg, az Alkotmánybíróság az indítványok érdemi vizsgálata mellett döntött.

- [26] 2. Az Alkotmánybíróság irányadó gyakorlata szerint a jogállamiság [B] cikk (1) bekezdés] alkotmányos alapját jelentő jogbiztonság elvének egyik garanciája a jogforrási hierarchia érvényesülése. A jogforrási hierarchia azt jelenti, hogy az alacsonyabb szintű jogszabály tartalma nem lehet ellentétes magasabb szintű jogszabály rendelkezéseivel [3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [42]; 3152/2016. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [14]]. A jogszabályoknak a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyét az Alaptörvény rögzíti [15. cikk (4) bekezdés, 18. cikk (3) bekezdés, 32. cikk (3) bekezdés, 41. cikk (5) bekezdés], a magasabb szintű jogszabállyal ellentétes szabályozás ezért egyúttal az Alaptörvény T) cikk (3) bekezdésének a sérelmét is jelenti, amely szerint jogszabály nem lehet ellentétes az Alaptörvénnyel.
- [27] Az Országgyűlés és az MNB normaalkotási viszonyában a rendező elvet az Alaptörvény 41. cikk (5) bekezdésében írt rendelkezés jelenti, amely szerint az MNB elnöke törvényben kapott felhatalmazás alapján, sarkalatos törvényben meghatározott feladatkörében rendeletet ad ki, amely törvénnyel nem lehet ellentétes. A Magyar Nemzeti Bank elnökét rendelet kiadásában az általa rendeletben kijelölt alelnök helyettesítheti. Hangsúlyozandó: a törvénnyel való ütközést jelenti az is, ha a törvényi felhatalmazás alapján alkotott rendelet túlterjeszkedik a felhatalmazáson.
- [28] 3. A vonatkozó jogszabályi környezetet áttekintve a következők állapíthatók meg.
- [29] 3.1. Amint arra az indítványozók is utaltak, a DH2-törvény megalkotásának közvetlen előzménye a DH1-törvény volt, amely a hatálya alá tartozó szerződések esetében kimondta az árfolyamrés semmisségét, illetve felállította az egyoldalú szerződésmódosítási jog mint szerződési kikötés tisztességtelenségének a vélelmét. A DH1-törvény azonban az elszámolási kötelezettség rögzítésén túlmenően a semmisség jogkövetkezményeiről kifejezetten nem szólt, azt mondta ki, hogy a pénzügyi intézménynek a fogyasztóval külön törvény szerint meghatározott módon kell elszámolnia [DH1-törvény 3. § (5) bekezdés, 4. § (3) bekezdés]. Amint arra a DH1-törvény indokolása is utalt: „[a] szabályozási kérdések bonyolultsága, valamint a várható gazdasági következmények pontos felmérése miatt az Országgyűlés őszi ülészakán újabb jogalkotási lépések szükségesek. Ekkor kerülhet sor az elszámolási szabályok végleges rögzítése mellett az egyéb anyagi jogi kérdések és jogkövetkezmények meghatározására is.”
- [30] Ennek megfelelően az érvénytelen szerződési rendelkezések alapján szükségessé váló elszámolás kérdéseit a jogalkotó a később megalkotott DH2-törvényben rendezte. „Ez az elszámolás az árfolyamrésnek a 2014. évi XXXVIII. törvény 3. §-ában kimondott semmissége, valamint az egyoldalú szerződésmódosítási jogra vonatkozó kikötéseknek a bíróság által megállapított érvénytelensége miatt válik szükségessé. Az érvénytelen szerződéses kikötések alkalmazása következtében ugyanis a fogyasztók javára túlfizetés keletkezett. A törvény alapján ezeket a múltbeli túlfizetéseket kell a pénzügyi intézményeknek a fogyasztókkal a jelenben elszámolni.” – fogalmaz a DH2-törvény indokolása. A DH2-törvény 1–21. §-ai az elszámolásra vonatkozó részletes rendelkezéseket tartalmazzák (elvek, általános és speciális szabályok, határidő, kézbesítés stb.). E körben a 3. § az árfolyamrés semmissége, míg az indítványozók által hivatkozott 4. § az egyoldalú szerződésmódosítási jogra (kamat-, költség-, díjmelés) vonatkozó kikötések érvénytelensége miatt szükségessé váló elszámolás elveit rögzíti. Ezt követően azonban a törvény lényegében egységesen kezeli a két semmisségi ok miatt szükségessé váló elszámolást (5–9/A. §). A törvény ezután speciális rendelkezéseket állapít meg pl. a végtörlesztett vagy az árfolyamgáttal érintett fogyasztói kölcsönszerződések vonatkozásában (10–12/A. §). Az általános szabályokhoz a 32–45. §-okban számos kiegészítő előírás kapcsolódik (pl. ellenőrzés, a szerződés érvénytelenségének vagy részleges érvénytelenségének megállapítása iránti perekre vonatkozó szabályok, a felfüggesztett perekre és a végrehajtási eljárásokra vonatkozó szabályok, számviteli szabályok stb.).
- [31] A DH2-törvény indokolása értelmében az „elszámolás a törvény alapján a jelenben történő korrekció”, a szabályozás célja az, hogy „a fogyasztót olyan helyzetbe kell hozni, mintha a szerződéskötés időpontja óta a 2014. évi XXXVIII. törvény [DH1-törvény] 3. §-ában meghatározott árfolyamon, valamint a szerződéskötéskori, eredeti kamatszinten történt volna az elszámolás.” A DH2-törvény 4. § (1) bekezdése ezzel összhangban a semmis kikötés alapján teljesített és a semmis kikötés figyelmen kívül hagyásával kiszámított törlesztőrészek közötti különbözetnek a fogyasztó javára túlfizetesként történő elszámolását írja elő. Az 5. § (2) bekezdése pedig úgy rendelkezik, hogy a fogyasztó követelését úgy kell kiszámítani, mintha a túlfizetéseket a túlfizetés időpontjában előtörlesztésként teljesítették volna.
- [32] Az MNB több, az elszámolás gyakorlati megvalósítását lehetővé tevő rendeletet alkotott [1. 42/2014. (XI. 7.) MNB rendelet a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire

tekintettel szükséges elszámolás módszertanának általános szabályairól, 2. 54/2014. (XII. 10.) MNB rendelet a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámolás módszertanának különös szabályairól (jelen határozatban „MNB-rendelet”-ként hivatkozva), 3. 55/2014. (XII. 10.) MNB rendelet a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámolás során alkalmazott becslési eljárásról és az elszámolás pénzügyi teljesítésének időpontjáról, 4. 58/2014. (XII. 17.) MNB rendelet a fogyasztói kölcsönszerződések érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámoláshoz, valamint a fogyasztói kölcsönszerződések módosulásához kapcsolódó fogyasztóvédelmi rendelkezésekről].

- [33] Az indítványozó bírók által támadott MNB-rendelet szabályozási konstrukciója szerint – amint azt az MNB is megfogalmazta az Alkotmánybíróságnak megküldött válaszában – az MNB-rendelet hatálya alá tartozó szerződések esetében az 1. mellékletben szereplő képlet alapján a pénzügyi intézmény a hiteltörténetet átszámítja: a tisztességtelen értékeket tisztességesre cserélve sor kerül az „átszámított fogyasztói kölcsön hipotetikus lefuttatására”, tehát az eredeti hiteltörténet helyett az ún. átszámított hiteltörténet meghatározására (törlesztési periódusonként, lásd MNB-rendelet 5. §). A szimuláció vége a teljes futamidőre vonatkozó túlfizetés összegének a megállapítása. Ennek során pedig figyelembe veszi a jogalkotó azt is, ha a múltban volt olyan törlesztési periódus, amikor a fogyasztónak nemcsak az eredeti, ténylegesen megvalósult, hanem az átszámított hiteltörténet alapján is hátraléka volt. A teljes futamidőre vonatkozóan megállapított túlfizetés az ilyen késedelem megállapítását – és ennek esetleges pénzügyi következményeit – nem zárja ki.
- [34] 3.2. Az Alkotmánybíróságnak megküldött véleményében az MNB úgy érvelt, hogy a DH1-törvény célja a semmis szerződési kikötések alkalmazása miatt a múltban keletkezett fogyasztói túlfizetésekkel való elszámolás, a többletbefizetésnek minősülő tételek jelenben való rendezése. Nem célja ugyanakkor a törvénynek a szerződések „alapján bekövetkezett jogi tények valamennyi jogkövetkezményének a rendezése”, illetve az sem, hogy az esetleges fogyasztói késedelmet meg nem történtté tegye. Erre utal az MNB válasza szerint a DH2-törvény 5. § (3) bekezdése is, amely egységesen úgy rendelkezik, hogy a fogyasztói követelést – a (4) bekezdés kivételével (ha a szerződés megszűnése a szerződésből eredő követelés teljesítésére irányuló kötelezettség fennmaradása nélkül következett be) – a polgári jog általános szabályainak megfelelően elsősorban a költségre, azután a kamatra és végül a tőketartozásra kell elszámolni. Ezzel összhangban, a felhatalmazásnak megfelelően, az MNB-rendelet is kizárólag az elszámolás módszertanát – vagyis a fogyasztói túlfizetés mértékének meghatározására szolgáló módszertant – határozza meg, és nem állapít meg a semmis szerződéses kikötésekkel érintett fogyasztói kölcsönszerződések megszegésével kapcsolatos bármilyen egyéb polgári jogi jogkövetkezményt – hangzik az MNB érvelése.
- [35] Amennyiben a fogyasztó az eredeti szerződést figyelembe véve késedelembe esett, azonban az adott időszakra számított fogyasztói túlfizetése miatt a ténylegesen teljesített befizetései elegendők lettek volna az esedékes törlesztőrészek teljesítésére, akkor az adós „fogyasztói követelése gyorsuló ütemben bővül” [a „fogyasztói követelés” a DH2-törvény 5. § (2) bekezdésének fogalomhasználata, lényegében a fogyasztói túlfizetést jelenti az elszámolást követően]. Ennek oka – érvel az MNB –, hogy „míg az eredeti hiteltörténetben a fogyasztó tartozása halmozódott volna a nem elégséges befizetések és a késedelmi kamatok miatt, az átszámított hiteltörténetben ezzel szemben mérséklődik a tartozása. A módszertan így teljes mértékben ellentételezi az adóst azon pénzügyi hátrányok miatt, amelyek a késedelembe esés miatt érték.”
- [36] Az MNB álláspontja tehát az, hogy az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdésének csak az a jelentése és következménye, hogy „a fogyasztói követelés meghatározása során az egyes elszámolási időszakokban a késedelem ténye is figyelembe vételre kerül”. E rendelkezés ugyanakkor nem értelmezhető akként, hogy az az elszámolás megelőzően bekövetkezett jogi tények következtében alkalmazandó egyéb jogkövetkezményeket szabályozna.
- [37] 3.3. Az Alkotmánybíróságnak megküldött véleményében az igazságügyi miniszter is – megerősítve az MNB véleményben írtakat – leszögezi, hogy a DH2-törvény nem tartalmaz a hitelezőt megillető felmondási jogra vonatkozó rendelkezéseket, és a felmondás érvényességét vagy érvénytelenségét nem lehet a törvény alapján megítélni. A DH2-törvény kizárólag a fogyasztót megillető követelés kiszámításának szabályait, az elszámolási mechanizmust tartalmazza, nem érintve az elszámolás előtt bekövetkezett jogi tényeket, és nem véve át a felek között jogviszony létrejöttével vagy megszűnésével kapcsolatos anyagi jogi normák szerepét. A törvény a más jogszabály alapján „gyakorolt felmondási jog következtében megszűnt szerződések létállapotára nem hat ki”.

- [38] Mindezek miatt az igazságügyi miniszter jogi álláspontja az, hogy az MNB-rendelet támadott 6. § (2) bekezdésében szereplő késedelmes szerződés-fogalomnak is csupán a számítási metódus szempontjából lehet és van jelentősége. A kölcsön késedelme nem e módszertani szabályok, hanem az anyagi magánjogi rendelkezések alapján ítéltető meg.
- [39] Az igazságügyi miniszter hangsúlyozta, hogy a DH2-törvénynek nem célja, hogy a felmondott szerződéseket a felmondás érvénytelensége okán fennálló szerződéseknek minősítse, ugyanakkor ezt – a válaszból következően – nem is kívánta kizárni a jogalkotó: a felmondás érvényességének vagy érvénytelenségének az elbírálása a bíróságok feladata. Álláspontja szerint továbbá ennek az MNB-rendelet sem mond ellent, ahogyan a törvényből, úgy az elszámolás konkrét módszertanát meghatározó rendeletből sem következik a szerződés nemfizetés miatti felmondásának jogszerűsége vagy jogszerűtlensége.
- [40] 4. Az Alkotmánybíróság a jogszabályi környezet áttekintése, valamint az MNB és az igazságügyi miniszter által megküldött véleményben foglaltak alapján a következőket állapította meg.
- [41] A DH2-törvény a semmis szerződési kikötések miatt szükségessé vált pénzügyi elszámolás szabályait tartalmazza. Ugyanakkor – amint arra a bírói indítványok is hivatkoznak – az egyoldalú szerződésmódosítás vagy az árfolyamrész alkalmazása, pontosabban e szerződési kikötések semmissége nemcsak a követelés összegére, hanem – a semmisség általános polgári jogi szabályok szerinti jogkövetkezményeiből adódóan – akár a kölcsön-szerződés felmondásának megítélésére is kihatással lehet.
- [42] A DH1-törvény és a DH2-törvény [sem ez utóbbinak az indítványozók által megjelölt 4. § (1) bekezdése, sem pedig más rendelkezése] erre vonatkozó kifejezett rendelkezést nem tartalmaz – nem zárja ki a késedelemre alapított felmondás jogszerűtlenségének az elszámolás eredménye alapján történő utólagos megállapítását, de kifejezetten nem is teszi kötelezővé azt. A DH2-törvény az elszámolási elvek és az elszámolási szabályok között (3–5. §§) csak annyit ír elő, hogy a semmis kikötés alapján teljesített és az átszámított törlesztőrészek közötti különbséget túlfizetesként kell elszámolni a fogyasztó javára. A fogyasztó követelését pedig úgy kell kiszámítani, mintha a túlfizetéseket azok időpontjában – az esedékességnél későbbi időpontban történt túlfizetés esetén a következő esedékesség időpontjában – előtörlesztésként teljesítették volna. A fogyasztói követelést főszabály szerint a polgári jog általános szabályainak megfelelően elsősorban a költségre, azután a kamatra és végül a tőketartozásra kell elszámolni.
- [43] Az elszámolási törvények nem rendelkeznek arról, hogy a túlfizetés utólagos megállapítása befolyásolja-e, s ha igen, milyen módon a szerződés pénzügyi intézmény által történt felmondásának a jogszerűségét. Ebből az következik, hogy a szerződés felmondásának a jogszerűségét a polgári jog egyéb, általános szabályai alapján kell megítélni.
- [44] Megalapozott ugyanakkor az indítványozók felvetése abban a tekintetben, hogy ebben az értelmezési keretben bizonytalanságot okozhat az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdése, amely általános jelleggel szögezi le, hogy „azon elszámolási időszakban, amelyben az eredeti fogyasztói kölcsönszerződés alapján a fogyasztó késedelembe esett, az átszámított fogyasztói kölcsönt is késedelmesnek kell tekinteni, függetlenül az esetleges túlfizetéstől”. Az elszámolás pénzügyi mechanizmusának szabályozására adott felhatalmazás [ez az MNB-rendelet 46. § a) és b) pontjai szerint az elszámolás módszertanának részletes szabályai és annak képletei, valamint a fogyasztói követelésből levonható kedvezmények elszámolásának szabályai, módja és annak képletei meghatározását jelenti] nem foglalja magában a kölcsönszerződés felmondása jogszerűségének megítélését befolyásoló szempontok meghatározását. Valóban túlterjeszkedne tehát a DH2-törvény felhatalmazó rendelkezésén az MNB-rendelet, ha az elszámolási módszertan meghatározása körében a szerződés felmondhatóságának a kérdését is eldöntené.
- [45] Az MNB-rendelet és a DH1-törvény, valamint a DH2-törvény együttes, egymásra tekintettel történő értelmezése azonban alátámaszthatja azt a jogi álláspontot, hogy a támadott előírásnak kizárólag az elszámolás mint pénzügyi mechanizmus szempontjából lehet és van jelentősége.
- [46] Az MNB-rendelet – címe szerint – az MNB-nek az elszámolási mechanizmust érintően alkotott rendeletei sorában az elszámolás módszertanának különös rendelkezéseit – és e körben annak az elszámolási képletét – tartalmazza az 1. §-ában meghatározott két esetre vonatkozóan (ezekből az egyik az, ha a fogyasztónak a fogyasztói kölcsönszerződésből származó fizetési késedelme áll vagy állt fenn az elszámolási fordulónapon). A rendelet kifejezetten a DH1-törvény és a DH2-törvény által elszámolásra kötelezett pénzügyi intézményeket kötelezi tevőleges magatartásra: a 4. § (1) bekezdés számukra írja elő a fogyasztói túlfizetés kiszámítását a jogszabály hatálya alá eső fogyasztói kölcsönszerződések esetében. A rendelet előírásai több ízben is rögzítik,

hogy azokat az „elszámolás során” kell alkalmazni [lásd pl. 5. § (1) bekezdés, 6. § (1) bekezdés, 7. §]. Mindez arra enged következtetni, hogy a rendelet kizárólag az elszámolás pénzügyi mechanizmusának részletszabályait határozza meg az azt végrehajtó pénzügyi intézmények számára, tehát az előírások célja kizárólag a fogyasztói túlfizetés összegének a meghatározása, nem pedig az elszámolást megelőzően bekövetkezett jogi tények (pl. a szerződés felmondása) jogszerűségének a minősítése. A rendelet 6. § (2) bekezdésének is van olyan értelmezése, amely kifejezetten az elszámolási folyamatra vonatkoztatható: az adós késedelme egyes törlesztési periódusok vonatkozásában akkor is fennállhat, ha végső soron, a teljes futamidőre nézve, túlfizetésben van. A rendelet célja tehát az elszámolási folyamat pénzügyi lebonyolítása.

- [47] Ezt támasztja alá a DH1-törvény és DH2-törvény szabályozási megoldása is, amely az elszámolásra mint egy speciális, minden más, folyamatban lévő eljárásba „beékelődő”, önálló eljárásra tekint (lásd DH1-törvény 16. §-a a folyamatban lévő perek felfüggesztéséről, valamint 17. §-a a folyamatban lévő végrehajtási eljárásokra vonatkozó szabályokról, illetve 19. §-a a zálogtárgyak értékesítésének kizártságáról, és ehhez kapcsolódóan a DH2-törvény 38–43/A. §). A DH2-törvény továbbá kifejezetten úgy rendelkezik, hogy az elszámolás a DH2-törvénnyel bevezetett különleges eljáráson (panasz eljárás és bírósági felülvizsgálat) kívül más eljárásban nem vitatható [még az elszámolást megelőzően indított, és az elszámolást követően tovább folytatott bírósági eljárásban sem, lásd 18. § (5) bekezdés és 29. §]. Ebből az is következik, hogy a pénzügyi elszámolási folyamat tekintetében alkotott és annak részletszabályait tartalmazó jogszabályi rendelkezések alkalmazására az elszámolás befejezését követően nincs lehetőség.
- [48] E szélesebb kontextusba helyezve a támadott rendelkezést – támaszkodva az MNB és az igazságügy miniszter véleményében foglaltakra – megállapítható, hogy az nem terjeszkedik túl a DH2-törvénybe foglalt felhatalmazáson és nem sérti annak 4. § (1) bekezdését sem, nem befolyásol(hat)ja a pénzügyi elszámolási folyamatot követően (le)folytatott bírósági eljárások kimenetelét. A kölcsönszerződés felmondása jogszerűségének az elszámolást követő megítélését e rendelkezés nem változtatja meg.
- [49] E szabályozási tartalom alapján az is megállapítható, hogy mivel a támadott rendelkezés nem dönti el a szerződés felmondásának érvényességét, ezért a kölcsönszerződés felmondására vonatkozó, a Ptk. 6:387. § (1) bekezdés g) pontjában, illetve a régi Ptk. 525. § (1) bekezdés e) pontjában írt előírásokkal sem ellentétes.
- [50] Az Alkotmánybíróság mindezek alapján a törvényi felhatalmazás alapján alkotott MNB-rendelet 6. § (2) bekezdésével összefüggésben benyújtott, magasabb szintű jogszabályba ütközés megállapítására és megsemmisítésre irányuló bírói kezdeményezéseket elutasította.
- [51] 5. A fent kifejtettek alapján a támadott norma értelmezésével összefüggésben fennálló bizonytalanságokkal kapcsolatos bírói felvetéseket az Alkotmánybíróság alapvetően megalapozottnak tartotta, az indítványok elutasítására azért került sor, mert az Alkotmánybíróság megítélése szerint van a normának az Alaptörvénnyel összhangban álló értelmezése. Tekintettel azonban arra, hogy ez az értelmezés csak a jogalkotói álláspont megismerése után vált megállapíthatóvá, az Alkotmánybíróság a jogbiztonság érdekében az Abtv. 46. § (3) bekezdésének alkalmazása mellett döntött. E rendelkezés szerint az Alkotmánybíróság hatáskörei gyakorlása során folytatott eljárásában határozattal megállapíthatja azokat az Alaptörvény szabályozásából eredő, és az Alaptörvény rendelkezéseit érvényre juttató alkotmányos követelményeket, amelyeknek a vizsgált, illetve a bírósági eljárásban alkalmazandó jogszabály alkalmazásának meg kell felelnie.
- [52] Az alkotmányos követelmény megállapításának szükségességét támasztja alá az Alkotmánybíróság megítélése szerint az a körülmény, hogy jelenleg is nagy számban vannak folyamatban a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos bírósági eljárások. Továbbá, hogy ha ezen eljárások során a norma magasabb szintű jogszabályba ütköző értelmezésére és alkalmazására kerülne sor, alkotmányjogi panasz alapján – mivel panasz csak Alaptörvényben biztosított jog sérelmére alapítható – az egyébként alaptörvény-ellenes helyzet orvoslására az Alkotmánybíróságnak utóbb már nem lenne lehetősége.
- [53] Az Alkotmánybíróság mindezek miatt az Abtv. 46. § (3) bekezdése alapján eljárva megállapítja, hogy az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből, T) cikk (3) bekezdéséből és 41. cikk (5) bekezdéséből származó alkotmányos követelmény, hogy az MNB-rendelet 6. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés alkalmazása kizárólag a fogyasztói követelés összegének a pénzügyi elszámolási folyamat során történő meghatározására vonatkozik.

A DH2-törvény hatálya alá eső fogyasztói kölcsönszerződések pénzügyi intézmény általi felmondásának a jogszerűségét azonban nem lehet e rendelkezés alkalmazásával megítélni.

Budapest, 2017. február 7.

*Dr. Sulyok Tamás s. k.,
az Alkotmánybíróság elnöke,
előadó alkotmánybíró*

*Dr. Balsai István s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Czine Ágnes s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Dienes-Oehm Egon s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Horváth Attila s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Juhász Imre s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Pokol Béla s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Salamon László s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Schanda Balázs s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Stumpf István s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Sulyok Tamás s. k.,
az Alkotmánybíróság elnöke
az aláírásban akadályozott
dr. Szabó Marcel
alkotmánybíró helyett*

*Dr. Szalay Péter s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Varga Zs. András s. k.,
alkotmánybíró*

Dr. Stumpf István alkotmánybíró különvéleménye

- [54] A határozat rendelkező részének 1. pontjában megfogalmazott alkotmányos követelménnyel ebben a formában nem értek egyet, mert azt nem tartom egyértelműnek, s így – álláspontom szerint – kiszámíthatatlanná teheti a jogalkalmazást.
- [55] Az Alkotmánybírósághoz előterjesztett két bírói kezdeményezésben az indítványozó bírák az MNB rendelet 6. § (2) bekezdése („[a]zon elszámolási időszakban, amelyben az eredeti fogyasztói kölcsönszerződés alapján a fogyasztó késedelembe esett, az átszámított fogyasztói kölcsönt is késedelmesnek kell tekinteni, függetlenül az esetleges túlfizetéstől.”) megsemmisítését kérték. Azért indítványozták a támadott rendelkezés megsemmisítését, mert ha e rendelkezést az előttük folyamatban lévő konkrét ügyben alkalmazzák, akkor – álláspontjuk szerint – az adós túlfizetésétől (fogyasztói követelésétől) függetlenül kellene megítélniük azt, hogy jogszerűen mondta-e fel a pénzügyi intézmény (az adós késedelmes teljesítése miatt) a kölcsönszerződést.
- [56] Határozatában az Alkotmánybíróság nem semmisíti meg a bírák indítványára az MNB rendelet 6. § (2) bekezdését, hanem az indítványokat elutasítja. Az MNB rendelet 6. § (2) bekezdésének „alkalmazásával összefüggésben” ugyanakkor egy alkotmányos követelményt állapít meg. Az MNB rendelet 6. § (2) bekezdése alkalmazását tehát az Alkotmánybíróság – az indítványozók kifejezett kérelme ellenére – nem tiltotta meg.
- [57] Az Alkotmánybíróság – támaszkodva az MNB elnök, illetve az igazságügy-miniszter állásfoglalására, valamint a vonatkozó törvények indokolására – mindazonáltal úgy értelmezi az MNB rendelet 6. § (2) bekezdését, hogy az kizárólag a pénzügyi intézmény és az adós közti elszámolás során a fogyasztói követelés meghatározására vonatkozik. A megállapított alkotmányos követelmény alapján arra a következtetésre juthatnak az indítványozó bírák, hogy a DH2-törvény hatálya alá tartozó fogyasztói kölcsönszerződések felmondásának jogszerűségét nem az MNB rendelet 6. § (2) bekezdésében foglalt szabály alkalmazásával kell megítélniük.
- [58] A megállapított alkotmányos követelmény ellenére homályban marad, hogy a szerződés felmondásának jogszerűségéről ítélező bírónak döntésük során figyelembe kell-e venniük a fogyasztói késedelmet [amire az MNB rendelet 6. § (2) bekezdésének rendelkezése irányult], s ha igen, akkor miként kell ezt a fogyasztói késedelmet figyelembe venniük [miután az MNB rendelet 6. § (2) bekezdésének szabályára az alkotmányos követelményből következően nem támaszkodhatnak].

- [59] A DH2-törvény 5. § (2) bekezdése, illetve az MNB rendelet 5. §-a alapján a fogyasztói túlfizetés mértékét (és ennél fogva a fogyasztói követelést), valamint a fennálló tartozás nagyságát először az első törlesztési periódusra vonatkozóan, majd az ezt követő törlesztési periódusokra sorrendben egymás után, egyenként kell megállapítani. Az egyes törlesztési periódusokhoz igazodóan kiszámolt (és ténylegesen megvalósult) túlfizetés törlesztési periódusonként csökkenti a tartozást. Amennyiben (késedelem nyomán) az esedékességnél későbbi időpontban valósult meg a törlesztés, s ezáltal a túlfizetés, akkor az elszámolást a DH2-törvény 4. § (3) bekezdése értelmében a szerződésben meghatározott kamat (késedelmi kamat) alapulvételével kell elvégezni. Vagyis voltaképpen a fogyasztói késedelmet a DH2-törvény 4. § (3) bekezdése, illetve az MNB rendelet 5. §-a alapján nem lehet egyáltalán nem figyelembe venni (a szerződés felmondásának jogszerűségéről szóló döntés meghozatalánál sem). Nem tudtam éppen ezért támogatni azt a határozatba foglalt alkotmányos követelményt, hogy a fogyasztói késedelem figyelembe vételére vonatkozó kötelezettség [MNB rendelet 6. § (2) bekezdése] egyáltalán nem érinti a fogyasztói kölcsönszerződések felmondása jogszerűségének megítélését.
- [60] A pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámolást követően viszont a kérdést (elsősorban a jogbiztonsággal összefüggésben) a következő módon kellene inkább feltenni, illetve megközelíteni. Amennyiben az elszámolás eredményeképpen fogyasztói követelés jön létre (még a fogyasztói késedellel együttvéve is), akkor a kölcsönszerződés felmondását (amivel a pénzügyi intézmény a kölcsönszerződést megszüntette) vajon nem éppen arra figyelemmel kellene-e megítélni, hogy (a felmondás napjára visszavetítetten) létezett-e még egyáltalán – az MNB rendelet 6. § (2) bekezdésének megfogalmazása szerint – „átszámított fogyasztói kölcsön” (valamint ezzel összefüggésben fogyasztói késedelem). Helyesebb lett volna ezért az Alkotmánybíróságnak olyan jogértelmezést követendővé tennie, hogy az MNB rendelet 6. § (2) bekezdésének második fordulata („az átszámított fogyasztói kölcsönt is késedelmesnek kell tekinteni”) miatt az eredeti fogyasztói kölcsönszerződés alapján keletkezett fogyasztói késedelmet – e kölcsönszerződés felmondása jogszerűségének megítélésére kihatóan – csak akkor kell tekintetbe venni, ha az elszámolás után még továbbra is fennmarad „átszámított fogyasztói kölcsön” (vagyis a fogyasztói késedelem az elszámolás után még értelmezhető).

Budapest, 2017. február 7.

Dr. Stumpf István s. k.,
alkotmánybíró

- [61] A különvéleményhez csatlakozom.

Budapest, 2017. február 7.

Dr. Pokol Béla s. k.,
alkotmánybíró

Alkotmánybírósági ügyszám: III/1339/2016.

• • •